

Πολιτική

Μια **ιδιαίτερα σημαντική έκδοση** χαρτογραφεί τον κόσμο της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής από το καλοκαίρι του 1974 ως το τέλος της εποχής των μνημονίων

ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗ

Το πολιτικό πανόραμα μετά τη δικτατορία

Η πορεία της μεταπολιτευτικής Ελλάδας από το τέλος της δικτατορίας των συνταγματαρχών ως τις αρχές του 21ου αιώνα, παρά το γεγονός ότι είχε προσελκύσει και νωρίτερα το ενδιαφέρον των μελετητών, κατέστη αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής στον απόηχο της οικονομικής κρίσης. Καθώς το επίκεντρο της ανάλυσης μετατοπιζόταν βαθμιαία από τον γενικό Τύπο σε εξειδικευμένα έντυπα, πληθώρα εκδόσεων και δημοσιεύσεων στον χώρο των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών επιστημών διερεύνησαν πολλαπλές πτυχές της εποχής είτε ως φόντο είτε ως προϋπόθεση της κρίσης χρέους. Δείκτη τόσο της αυξανόμενης ζήτησης όσο και της πύκνωσης των ερευνητικών προσεγγίσεων συνιστά ο ογκώδης τόμος *The Oxford Handbook of Modern Greek Politics* (εκδ. Oxford University Press) που εκδόθηκε πρόσφατα σε επιμέλεια των **Κέβιν Φέδερστοουν**, καθηγητή της έδρας Ελευθέριος Βενιζέλος του London School of Economics, και **Δημήτρη Α. Σωτηρόπουλου**, καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πρόκειται για ένα μείζον συλλογικό έργο από έναν εκδοτικό οίκο παγκόσμιας εμβέλειας το οποίο περιλαμβάνει 44 άρθρα ελλήνων μελετητών από τον χώρο της πολιτικής επιστήμης, της οικονομίας και της κοινωνιολογίας και φιλοδοξεί να χαρτογραφήσει τους θεσμούς, τις πολιτικές παραδόσεις, το πολιτικό σύστημα, τις συνέχειες και τις τομές της περιόδου 1974-2019.

Η πλήρωση μιας απουσίας

Ως εκ τούτου, η συγκεντρωτική ματιά του έργου καλύπτει ένα κενό, όπως επεσήμαναν οι επιμελητές του τόμου. «Ελειπε μια επιστημονική και μάλιστα συγκριτική προσέγγιση στους σύγχρονους ελληνικούς πολιτικούς θεσμούς, τις εγχώριες δημόσιες πολιτικές, τις εξωτερικές σχέσεις της χώρας και τους σημαντικότερους πρωθυπουργούς από τη Μεταπολίτευση έως σήμερα» μας επεσήμανε ο κ. Σωτηρόπουλος. «Το ακροατήριο έχει γίνει πολύ εκτεταμένο διεθνώς μετά το ξέσπασμα της λεγόμενης “ελληνικής κρίσης” την περασμένη δεκαετία. Εξ αυτού αυξήθηκε ο αριθμός ξενόγλωσσων πηγών για την Ελλάδα, όμως πολλοί, ξένοι και Έλληνες, δεν είχαν συνολική και λεπτομερή εικόνα της ελληνικής πολιτικής και οικονομίας. Ο τόμος δίνει διεθνές βήμα σε 44 Έλληνες αναλυτές, ειδικούς στον τομέα τους και μάλιστα χωρίς αποκλεισμούς διαφορετικών αντιλήψεων, όπως δείχνει ο κατάλογος των συγγραφέων».

«Θελήσαμε να κάνουμε μια συνολική εκτίμηση των συνεχειών και των τομών που εμφανίζονται στη διάρκεια της Μεταπολίτευσης θέτοντας τον αντίκτυπο της πρόσφατης κρίσης σε αυτά τα ευρύτερα συμφοραζόμενα» συνοψίζει με τη σειρά του ο Κέβιν Φέδερστοουν. «Μια τέτοια αντίληψη μπορεί να χρησιμεύσει στον διάλογο ως προς τον ιστορικό ορισμό της Μεταπολίτευσης, τη διακριτή της φύση και την κληρονομιά της. Σήμερα βλέπουμε συχνές αναφορές στο πλαίσιο της Μεταπολίτευσης, όπως συνέβη με την πρόσφατη διένεξη για το δικαίωμα του ασύλου στα πανεπιστήμια, επομένως ορθώς αυτή παραμένει μέρος του τρέχοντος νοητικού χάρτη. Γενικότερα, όμως, είχαμε επίγνωση της πρωτοτυπίας που αποτελεί η συνολική ανάλυση της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής – των θεσμών και των διαδικασιών της, της πορείας της δημόσιας πολιτικής της, των κομμάτων και των ηγετών της, των εκλογικών συμπεριφορών της. Για καλό ή για κακό η Ελλάδα βρέθηκε τα

τελευταία χρόνια στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και είναι η κατάλληλη στιγμή για έναν έγκυρο οδηγό που να αυξήσει το επίπεδο της κατανόησής της. Γιατί οι παρανοήσεις κοστίζουν».

Η δομή του έργου

Η πρωτοτυπία, η πληρότητα και η λεπτομερειακότητα του εγχειρήματος που τονίζουν οι επιμελητές του αντανakλάται στη δομή του έργου. Την εισαγωγική ενότητα που εστιάζει στην ανάπτυξη του ελληνικού κράτους, τις σχέσεις του με την κοινωνία, την αγορά, την εκκλησία και τη διασύνδεσή του με την Ευρωπαϊκή Ένωση διαδέχονται ενότητες που πραγματεύονται τους πολιτικούς θεσμούς, τις πολιτικές

παραδόσεις, τα πολιτικά και κοινωνικά ενδιαφέροντα, τη διαμόρφωση των κυβερνητικών πολιτικών, την εξωτερική πολιτική και την πολιτική ηγεσία. Η μεθοδική αυτή κατανομή δεν αναιρεί τη δυνατότητα ευελιξίας των μελετητών, όπου αυτή απαιτείται: το κείμενο του **Πασχάλη Κιτρομηλίδη** για τις σχέσεις Κράτους, Εκκλησίας και Ελληνισμού παρακολουθεί όλο το ανάπτυγμα της Ιστορίας του ανεξάρτητου κράτους χωρίς να περιορίζεται στη Μεταπολίτευση, ενώ ο **Στάθης Καλύβας** αντλεί επίσης από το σύνολο της νεότερης και σύγχρονης Ιστορίας της χώρας προκειμένου να επιχειρηματολογήσει υπέρ μιας τροχιάς που εκφράζεται με επτά κύκλους ανάπτυξης, επτά πτωχεύ-

σεις και επτά διασώσεις. Ταυτόχρονα, στον καταμερισμό της ανάλυσης αντικατοπτρίζονται οι τρέχουσες τάσεις και αναπροσαρμογές της ερευνητικής οπτικής. Η άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ και η κυβερνητική του θητεία, για παράδειγμα, επιβάλλει πλέον μια αναδρομική διαφοροποίηση η οποία εκφράζεται με την αποσύνδεση του ρεύματος του ευρωκομμουνισμού και τη χωριστή εξέταση της εξέλιξής του από μικρό κόμμα σε μείζονα δύναμη στο κεφάλαιο του **Γιάννου Κατσουρίδη** για τη ριζοσπαστική Αριστερά. Σε μικρότερο βαθμό το ίδιο ισχύει και για τον διαχωρισμό μεταξύ Κέντρου και Σοσιαλιστών στα αντίστοιχα άρθρα των **Σωτήρη Ριζά** και **Χρήστου Λυριντζή** τον οποίο δικαι-

Κωνσταντίνος Καραμανλής και Ανδρέας Παπανδρέου δεν θα μπορούσαν να λείψουν από ένα έργο που χαρτογραφεί την πορεία της Μεταπολίτευσης στην Ελλάδα

ολογεί η απομείωση του ΠαΣοΚ που σε παλαιότερες αντίστοιχες επισκοπήσεις θα κάλυπτε ενιαία τον χώρο της Κεντροαριστεράς. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι τα χρόνια μετά το 2010 δεν αποσπώνται από τον κορμό της μελέτης της εκάστοτε θεματικής αλλά συνεξετάζονται με την προηγούμενη περίοδο δίνοντας σε όλα τα κεφάλαια συγκριτικό χαρακτήρα.

Η σύγκριση και η κριτική

Η συγκριτική διάσταση και η έμφαση στην αποτύπωση των εσωτερικών υποδιαίρεσεων επιτρέπει ακριβώς τον εντοπισμό καίριων συνεχειών και ασυνεχειών. Κείμενα όπως αυτά του **Νίκου Αλιβιζάτου** για τον συνταγματισμό, του **Ηλία Ντίνα** για τα εκλογικά συστήματα, του **Γιάννη Τσίρμπα** για το κομματικό σύστημα, των **Σοφίας Βασιλοπούλου** και **Δάφνης Χαλικοπούλου** για την πολιτική κουλτούρα, του **Στυλιανού Παπαθανασόπουλου** για τα μέσα ενημέρωσης, του **Γιώργου Κασιμέρη** για την τρομοκρατία παρέχουν ένα σαφές σχέδιασμα των μεταβολών που συντελέστηκαν στη μετάβαση από τη σταθερότητα στην αστάθεια, από την ευμάρεια στη λιτότητα της εποχής των μνημονίων. Οι διακυμάνσεις αναδεικνύονται όμως με ιδιαίτερη σαφήνεια στην ενότητα που αναφέρεται στη συγκρότηση της κυβερνητικής πολιτικής και η οποία συνιστά μια εκτεταμένη κριτική προσέγγιση του τρόπου διαμόρφωσής της (**Στέλλα Λάδη**), της οικονομικής ανάπτυξης (**Τάσος Γιαννίτης**), των δημόσιων οικονομικών (**Βασίλης Ράπανος** και **Γεωργία Καπλάνογλου**), των συντάξεων (**Πλάτων Τήνιος**), του συστήματος υγείας (**Μαρία Πετμεζίδου**), του δικτύου κοινωνικής ασφάλισης (**Μάνος Ματσαγγάνης**), της παιδείας (**Θεοφάνης Εξαδάκτυλος**) και της μετανάστευσης (**Αννα Τριανταφυλλίδου**). Εξίσου προνομιακό πεδίο αντίστοιχης διερεύνησης αποτελεί και το άρθρο του **Λουκά Τσοούκαλη** στην ενότητα της εξωτερικής πολιτικής για τη διασύνδεση μεταξύ Ελλάδας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο αποδίδει με χαρακτηριστικό τρόπο τις κυμαινόμενες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις σχεδόν 60 ετών από τις πρώτες διαπραγματεύσεις του 1959 ως τις πρόσφατες, πολύ δραματικότερες, του 2015.

Είναι σαφές ότι σε μια τέτοιου είδους ανάλυση έμφαση αποδίδεται περισσότερο στους θεομούς και λιγότερο στα πρόσωπα, επομένως η συμπερίληψη των ηγετικών προσωπικοτήτων της Γ' Δημοκρατίας στο τέλος του τόμου λογίζεται μάλλον συμπληρωματική της προσέγγισης παρά συστατικό μέρος του πυρήνα της. Εξ ου και παρατηρεί κανείς ότι επιλέγονται πολιτικοί που συνδέονται με συγκεκριμένες τομές: οι χαρισματικοί ηγέτες της Μεταπολίτευσης **Κωνσταντίνος Καραμανλής** και **Ανδρέας Παπανδρέου**, ο πρωθυπουργός της ένταξης στην ΟΝΕ **Κώστας Σημίτης** και ο εκπρόσωπος της ριζοσπαστικής Αριστεράς **Αλέξης Τσίπρας** (σκιαγραφημένοι αντίστοιχα από τους **Ευάνθη Χατζηβασιλείου**, **Ανδρέα Πανταζόπουλο**, **Νικηφόρο Διαμαντούρο** και **Μυρτώ Τσακατίκα**). Η απουσία των **Κώστα Καραμανλή** και **Γιώργου Παπανδρέου** αντισταθμίζεται από την εκτεταμένη παρουσίαση της πολιτικής και των πεπραγμένων τους στα πολλά κεφάλαια που σχετίζονται με την περίοδο των μνημονίων. Θα επιθυμούσε κανείς πάντως εδώ τα πεπραγμένα των **Κωνσταντίνου Μητσοτάκη** και **Αντώνη Σαμαρά** λόγω της δεκαετίας περίπου αναμέτρησης του πρώτου με τον Ανδρέα Παπανδρέου και της κρισιμότητας της πρωθυπουργίας του δεύτερου μεταξύ 2012 και 2015.

Σύγκλιση και αντιθέσεις

Πολυπρισματική εξαρχής, η προσέγγιση του *Oxford Handbook of Modern Greek Politics* δεν αποσκοπεί στη συγκρότηση ενός ενιαίου αφηγήματος και η αρετή της έγκειται ακριβώς στο περιθώριο των διαφορετικών ερμηνειών και σχολών σκέψης που φιλοξενεί τόσο ως προς τις πολιτικές όσο και ως προς τις οικονομικές εξελίξεις. Μπορεί όμως να αναγνωρίσει κανείς ενοποιητικά νήματα στην πραγμάτευση της περιόδου 1974-2019, συγκλίσεις στις κομβικές έννοιες της «συνέχειας», της «ρήξης» και του «εξευρωπαϊσμού». «Θα έλεγα ότι αυτή είναι μια δίκαιη εκτίμηση» συναινεί ο Κέβιν Φέδερστον. «Μετά τη δεκαετία του 1970 η ισχυρότερη δύναμη που ωθούσε τις ρήξεις ήταν ο αντίκτυπος της ένταξης στην ΕΟΚ, τη μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση. Ωστόσο, το νόημα της συμμετοχής στην ΕΕ δεν είναι ούτε στατικό ούτε αδιαφοροποίητο. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής σίγουρα δεν θα περίμενε την ανάπτυξη μιας κοινής ευρωπαϊκής αγοράς με τις συνέπειές της ως προς το ρυθμιστικό πλαίσιο της επιχειρηματικότητας ή ένα κοινό νόμισμα συνδεδεμένο με μία συγκεκριμένη (ορντολιμπεραλιστική) ορθοδοξία. Τα πρώτα χρόνια του “ήπιου” εκσυγχρονισμού της Ελλάδας, όταν το χρήμα εισέρρεε, ξεπεράστηκαν από τους αυστηρούς περιορισμούς της τρόικας. Η αναλυτική έννοια του “εξευρωπαϊσμού” εστιάζει στις εσωτερικές αντιθέσεις, στις ασυμμετρίες μεταξύ διάφορων τομέων, στον τρόπο με τον οποίο η ενσωμάτωση στην ΕΕ επέδρασε στην οικονομία και στην κοινωνία. Συνδέοντας την ευρωπαϊκή με την εσωτερική διάσταση μπορούμε να υπογραμμίσουμε σημαντικά χαρακτηριστικά της ελληνικής ανάπτυξης, αλλά και τις ανεπάρκειες των όσων πρόσφερε η ΕΕ και τις ευκαιρίες που η Ελλάδα αγνόησε». Η σύγχρονη ελληνική πολιτική, η σκηνή της Μεταπολίτευσης, αποδεικνύεται πρωτίτως ένας χώρος αντιθέσεων.

KEVIN FEATHERSTONE,
DIMITRI
A. SOTIROPOULOS (ΕΠΙΜ.)
**The Oxford Handbook
of Modern Greek Politics**
Oxford University Press, 2021,
σελ. 752, τιμή 110 στερλίνες
(σκληρόδετη έκδοση)